

بررسی وضعیت صندوق‌های بازنشستگی در لایحه بودجه سال 1404 از منظر امنیت اقتصادی

وحید عابدینی^۱

چکیده

صندوق‌های بازنشستگی به عنوان یکی از ارکان اصلی تأمین اجتماعی و رفاه اقتصادی، نقشی حیاتی در تضمین حقوق بازنشستگان ایفا می‌کنند. این گزارش به بررسی چالش‌های اساسی این صندوق‌ها در ایران می‌پردازد، از جمله کاهش نسبت پشتیبانی، کسری بودجه و ناتوانی در پرداخت به موقع مستمری بازنشستگان. در لایحه بودجه سال 1404، اقداماتی نظیر تخصیص یک درصد از مالیات بر ارزش افزوده برای متناسب‌سازی حقوق بازنشستگان و پرداخت مطالبات صندوق‌ها از طریق واگذاری اموال دولتی پیش‌بینی شده است. همچنین بر افزایش 20 درصدی حقوق بازنشستگان و ثبت اطلاعات صندوق‌ها در سامانه جامع بودجه تأکید شده است. با این حال، وابستگی بالای صندوق‌های بازنشستگی به بودجه دولت و ضعف در سرمایه‌گذاری‌های مناسب، چالش‌های جدی‌ای برای پایداری مالی آن‌ها ایجاد کرده است. در پایان، این گزارش بر ضرورت اصلاح ساختار صندوق‌ها، رعایت عدالت بین‌نسلی، و یافتن راهکارهای پایدار برای تأمین منابع مالی تأکید دارد.

واژگان کلیدی: صندوق بازنشستگی، لایحه بودجه، تأمین اجتماعی، حقوق بازنشستگان.

مقدمه

مدیریت شوند که مسئول تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاری از سوی ذی‌نفعان صندوق هستند. این تصمیمات بر اساس اهداف سرمایه‌گذاری صندوق، تحمل ریسک و الزامات نظارتی هدایت می‌شوند. مطالعه پیش رو به بررسی وضعیت صندوق‌های بازنشستگی در لایحه بودجه سال 1404 پرداخته است. طبق لایحه تقدیمی دولت، برای حمایت از صندوق‌های بازنشستگی هیچ عدد و جدول مشخصی بیان نشده است. این در حالی است که در قانون بودجه سال 1403، بیش از 453 هزار میلیارد تومان در نظر گرفته شده بود که از این میزان، 256/5 هزار میلیارد تومان برای صندوق

صندوق‌های بازنشستگی مجموعه‌های سرمایه‌گذاری هستند که به طور خاص برای تأمین درآمد افراد در سال‌های بازنشستگی طراحی شده‌اند. این وجوه معمولاً توسط کارمندان و کارفرمایان تأمین و در طول سال‌های کاری افراد جمع‌آوری می‌شود. هدف صندوق‌های بازنشستگی جمع‌آوری و سرمایه‌گذاری این مشارکت‌ها به منظور ایجاد بازدهی است که در نهایت، به پرداخت‌های بازنشستگی بازنشستگان منجر می‌شود. صندوق‌های بازنشستگی به طور معمول باید توسط مدیران صندوق‌های حرفه‌ای

- کاهش نسبت پشتیبانی صندوق‌ها: افزایش تعداد بازنشستگان و کاهش نسبت پشتیبانی (نسبت شاغلان به بازنشستگان) منجر به کسری بودجه بسیاری از صندوق‌های بازنشستگی شده است. این کسری بودجه به معنای عدم توانایی صندوق در پرداخت به‌موقع و کامل مستمری بازنشستگان است که منجر به نارضایتی اجتماعی و کاهش امنیت اقتصادی می‌شود. با کاهش این نسبت، فشار بر صندوق‌ها برای تأمین مالی در راستای پرداخت به مستمری‌بگیرها بیشتر شده و تعادل منابع و مصارف آن‌ها به هم‌خورده است. نسبت پشتیبانی صندوق تأمین اجتماعی در سال 1355، 24/85 بود (به این معنی که حدود 25 نفر بیمه پرداخت می‌کردند و یک نفر مستمری دریافت می‌کرد). از سال 1356 به بعد، این نسبت روند نزولی را در پیش گرفت؛ به طوری که در سال 1403، به حدود 4 رسید. هر صندوقی که نسبت پشتیبانی‌اش به زیر 5 برود، به این معنی است که در شرایط بحران قرار دارد. بر اساس داده‌های موجود، نسبت پشتیبانی صندوق بازنشستگی کشوری از 1/91 در سال 1385، به حدود 0/49 در سال 1403 رسیده است.

نسبت پشتیبان که نشان‌دهنده تعداد بیمه‌شدگان به تعداد مستمری‌بگیران در صندوق‌های بازنشستگی است، در شرایط ایدئال بسته به نرخ بیمه‌پردازی، معمولاً در بازه 5 تا 7 قرار دارد و برای جلوگیری از بحران مالی در صندوق‌ها، باید حداقل این نسبت 3 باشد. برای مثال، اگر 25 درصد از حقوق یک کارمند صرف حق بیمه شود و میزان دریافتی یک بازنشسته

بازنشستگی کشوری، 132 هزار میلیارد تومان برای کمک به صندوق تأمین اجتماعی نیروهای مسلح و 3/14 هزار میلیارد تومان بابت صندوق بازنشستگی فولاد و وزارت اطلاعات تعیین شده بود. مهم‌ترین لوايح مرتبط با صندوق‌های بازنشستگی در لایحه بودجه سال 1404 شامل تخصیص 1 درصد از مالیات بر ارزش‌افزوده برای متناسب‌سازی حقوق بازنشستگان، پرداخت مطالبات صندوق‌های بازنشستگی از طریق واگذاری اموال غیرمنقول دولت، واگذاری اموال و دارایی‌های صندوق‌های بازنشستگی (که بیش از 50 درصد منابع مالی آن برای پرداخت مستمری از محل منابع بودجه است) به سازمان تأمین اجتماعی برای تأدیه بدهی، ممنوعیت هرگونه اشتراک جدید در آن دسته از صندوق‌های بازنشستگی یادشده که دارایی آن‌ها منتقل خواهد شد، افزایش حقوق بازنشستگان به میزان 20 درصد و ثبت اطلاعات صندوق و شرکت‌های تابعه و وابسته کتتری به صورت سه ماه یک بار در سامانه جامع بودجه می‌شود.

1- چالش‌های صندوق‌های بازنشستگی در ایران

صندوق‌های بازنشستگی در ایران با چالش‌های جدی روبه‌رو هستند و از استانداردهای صندوق‌های مرسوم دنیا و شیوه سرمایه‌گذاری این نوع صندوق‌ها فاصله دارند. این فاصله سبب چالش‌های زیادی برای امنیت و ثبات اقتصادی و اجتماعی کشور از جمله موارد زیر شده است.

سازمان تأمین اجتماعی، بزرگ‌ترین صندوق بازنشستگی به شمار می‌رود، در سال ۱۴۰۰، حدود ۹۲۸ هزار بیمه‌شده اصلی و ۱ میلیون و ۵۲۶ هزار مستمری‌بگیر داشته است (سالنامه آماری صندوق بازنشستگی، ۱۴۰۱). از این‌رو نسبت پشتیبانی این صندوق در آن سال برابر با ۰/۵۹ بود که نشان‌دهنده وضعیت بحرانی آن است. نسبت پشتیبانی صندوق تأمین اجتماعی نیروهای مسلح نیز ۰/۸۲ است که از وخامت وضع این صندوق حکایت می‌کند. در حال حاضر بخش عمده‌ای از هزینه‌های مربوط به تعهدات صندوق بازنشستگی کشوری و همچنین سازمان تأمین اجتماعی نیروهای مسلح از طریق دولت و با استفاده از بودجه عمومی تأمین می‌شود.

- **کاهش قدرت خرید بازنشستگان:** نسبت میانگین مستمری به هزینه‌های خانوار یکی از معیارهای حیاتی در حوزه بیمه به شمار می‌آید که به سنجش سطح کفایت مستمری‌های بازنشستگی کمک می‌کند. این معیار از تقسیم میانگین مستمری دریافت‌شده توسط مستمری‌بگیران بر میانگین هزینه‌های یک خانواده به دست می‌آید و نشان‌دهنده درصدی است که مستمری فرد می‌تواند هزینه‌های زندگی‌اش را پوشش دهد. با وجود سیاست‌های مساعد نظام‌های بازنشستگی در ایران و نرخ جایگزینی نسبتاً بالای آن، به دلیل شرایط ویژه اقتصادی کشور، متأسفانه کفایت مستمری در ایران در سطح پایینی قرار دارد و حقوق دریافتی بسیاری از بازنشستگان قادر به تأمین هزینه‌های زندگی آنان نیست. صندوق‌های بازنشستگی به شدت تحت تأثیر نوسانات اقتصادی کلان قرار دارند. براساس داده‌های

برابر با ۷۵ درصد از حقوق باشد، باید بیش از سه بیمه‌پرداز به‌زای هر بازنشسته وجود داشته باشد تا پس از پرداخت حقوق کارکنان، بتوان مستمری او را تأمین کرد؛ البته باید توجه داشت که این محاسبه تنها یک ساده‌سازی است و دیگر عوامل مؤثر بر ورودی و خروجی صندوق‌ها به‌طور کامل در نظر گرفته نشده است. عواملی مانند هزینه‌های اداری، هزینه‌های بهداشت و درمان بازنشستگان، درآمدهای ناشی از سرمایه‌گذاری و ارزش‌افزوده دارایی‌های مرتبط با سنین جوانی صندوق، در این راستا تأثیرگذار هستند. به عبارتی، در حال حاضر همه صندوق‌های بازنشستگی در ایران باید نسبت پشتیبانی بالاتری داشته باشند تا به منابعی مانند کمک‌های دولتی برای حفظ تعادل در منابع و مصارف و نیز تضمین پایداری مالی در بلندمدت و امکان پرداخت تعهدات در آینده نیاز نداشته باشند. با توجه به میانگین نسبت پشتیبانی بیمه‌شدگان در کشور می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت بیشتر صندوق‌های بازنشستگی بحرانی است. بر اساس اطلاعات سال ۱۴۰۰، سازمان تأمین اجتماعی به‌عنوان بزرگ‌ترین صندوق بازنشستگی در کشور، حدود ۱۵/۱ میلیون بیمه‌شده اصلی و نزدیک به ۳ میلیون و ۶۰۰ هزار مستمری‌بگیر دارد. بنابراین، نسبت پشتیبانی این سازمان برابر با ۲/۴ است که نزدیک به حداقل نسبت لازم برای جلوگیری از ورشکستگی صندوق‌های بیمه‌ای است. داده‌های این صندوق حاکی از کاهش نسبت پشتیبانی است؛ به‌طوری‌که این نسبت از ۴/۳۲ در سال ۱۳۹۹، به ۴/۲ در سال ۱۴۰۰ کاهش یافته است. صندوق بازنشستگی کشوری که پس از

در ایران از 1254000 تومان در سال 1399، به 2850000 تومان در سال 1401 افزایش یافته است. در جدول شماره 1، نسبت میانگین مستمری صندوق‌های بازنشستگی به متوسط هزینه خانوار شهری در سال‌های 1397 تا 1400 مشاهده می‌شود که حاکی از کاهش قدرت خرید مستمری‌بگیران است. به‌رغم اینکه در سال‌های 1398 و 1399، متناسب‌سازی حقوق این نسبت را افزایش داده بود، اما تغییرات متغیرهای کلان اقتصادی در 1400 این درصد را کاهش داده است (مالکی، فروزان‌فر و حسینعلی‌زاده، 1402).

به‌دست‌آمده از آمارگیری درآمد و هزینه خانوار، میانگین هزینه ماهانه خانوارهای شهری در سال 1398، حدود 39531583 ریال تخمین زده شده است. این شاخص برای بازنشستگان، از کارافتادگان و بازماندگان تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی به‌ترتیب 54، 36 و 39 درصد بود. برای حقوق‌بگیران صندوق بازنشستگی کشوری، این نسبت حدود 74 درصد بود و میانگین وزنی این محاسبه برای تمام مستمری‌بگیران دو صندوق در سال 1398، به نزدیک 56/6 درصد رسید. این در حالی است که گزارش‌ها نشان می‌دهد متوسط خط فقر

جدول 1- نسبت میانگین مستمری صندوق‌های بازنشستگی به متوسط هزینه خانوار شهری (درصد)

سازمان/صندوق	1397	1398	1399	1400
سازمان تأمین اجتماعی	51	54	56	47
صندوق بازنشستگی کشوری	67	74	101	93
متوسط مستمری‌بگیران دو صندوق	52.6	56.6	74	66
صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر	55	52	47	-
صندوق کارکنان فولاد	86	89	157	-

مأخذ: مالکی، فروزان‌فر و حسینعلی‌زاده، 1402.

- **مدیریت ناکارآمد دارایی‌ها:** بازده پایین مدیران تأثیر منفی می‌گذارد و در نتیجه، در میان‌مدت و سرمایه‌گذاری‌های صندوق‌های بازنشستگی و مدیریت ضعیف دارایی‌ها نیز به بحران صندوق‌ها دامن زده است. این موضوع منجر به کاهش منابع صندوق‌ها و وابستگی بیشتر به بودجه دولت می‌شود که در نهایت، پایداری اقتصاد کشور را تهدید می‌کند.

- **مداخلات سیاسی:** افراد و گروه‌های سیاسی صاحب قدرت می‌توانند تحت فشارهای مختلف از جمله فشارهای مالی یا سیاسی، افراد خاصی را در شرکت‌های تابع دولت منصوب کنند. این موضوع به تضاد منافع و فساد اداری منجر می‌شود و بر کیفیت انتخاب و عملکرد

مدیران تأثیر منفی می‌گذارد و در نتیجه، در میان‌مدت و بلندمدت بر عملکرد شرکت‌های مذکور تأثیر منفی می‌گذارد و منجر به کاهش سرمایه اجتماعی و تضييع اموال بیت‌المال می‌شود. مداخلات سیاسی در مدیریت صندوق‌های بازنشستگی و انتصابات غیرتخصصی نیز از عوامل بحران صندوق‌ها هستند که منجر به تصمیم‌گیری‌های غیرکارشناسی و در نهایت، کاهش کارایی صندوق‌ها می‌شوند. نسبت پشتیبانی دارای دو جزء «تعداد بیمه‌شده اصلی» و «تعداد مستمری‌بگیر» است. در نتیجه، هر عاملی که بر هر یک از این دو جزء به‌صورت افزایش‌دهنده یا کاهش‌دهنده اثر بگذارد، بر این شاخص

در نتیجه، با بالاتر رفتن نرخ استهلاک، بهره‌وری اقتصادی پایین می‌آید و شاخص‌های رفاهی و درآمدی مردم کاهش می‌یابد.

کاهش اعتماد به نظام اقتصادی: بحران صندوق‌های بازنشستگی به‌طور خاص منجر به کاهش اعتماد عمومی به نظام اقتصادی و کاهش مشارکت مردم در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی می‌شود.

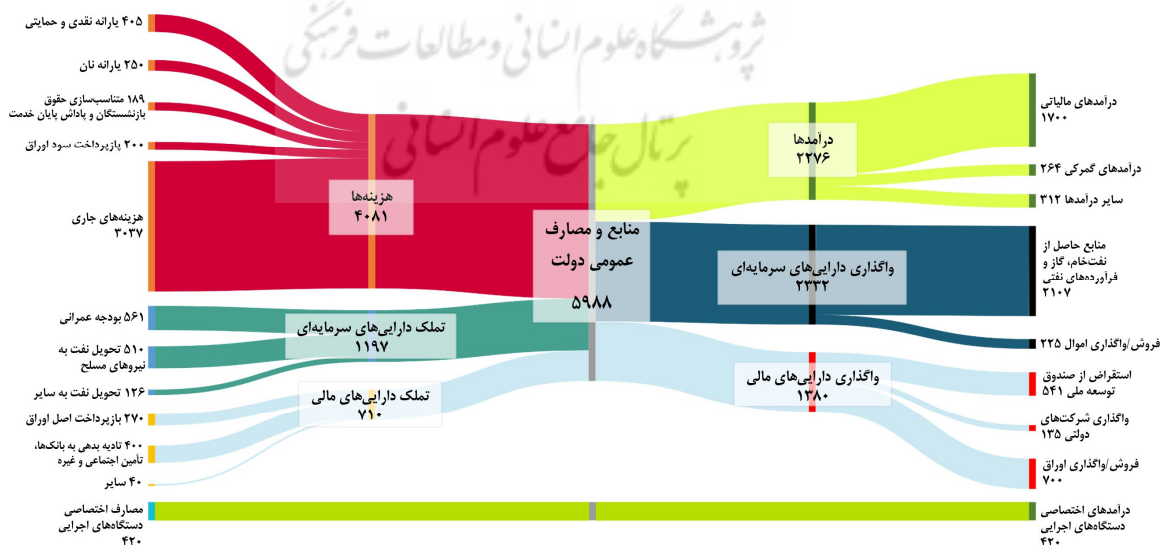
این چالش‌ها و شیوه مدیریت کلان صندوق‌های بازنشستگی سبب شده است تا هر ساله شاهد افزایش سهم حمایتی آن‌ها در بودجه باشیم. لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ برخلاف ادوار گذشته، سهم این بخش را به‌طور مجزا بیان نکرده است. جریان درآمدی و هزینه‌ای بودجه در شکل زیر خلاصه شده که هزینه مربوط به صندوق‌ها در هزینه جاری مستتر است.

تأثیرگذار خواهد بود. عوامل اثرگذار بر نسبت پشتیبانی شامل نرخ رشد اشتغال، دوره پایداری مشاغل و دوره بیکاری، سهم اشتغال رسمی در بازار کار، سن ورود به بازار کار، متوسط دوره اشتغال و ساعات کار رسمی، سن قانونی بازنشستگی (بازنشستگی عادی، پیش از موعد، سخت و زیان‌آور و...) و... است.

افزایش ناآرامی‌های اجتماعی: عدم پرداخت به‌موقع مستمری‌ها و کاهش قدرت خرید بازنشستگان منجر به افزایش ناآرامی‌های اجتماعی و کاهش امنیت می‌شود و سرمایه اجتماعی نظام و اعتماد به نهاد حاکمیت را کاهش می‌دهد.

کاهش سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی: وابستگی صندوق‌های بازنشستگی به بودجه دولت منجر به کاهش منابع مالی دولت برای سرمایه‌گذاری در بخش‌های مولد اقتصاد و در نهایت، کاهش رشد اقتصادی می‌شود که

شکل ۱- منابع و مصارف لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ (هزار میلیارد تومان)

مأخذ: صدیقی و کیانی، ۱۴۰۳.

۲- صندوق‌های بازنشستگی در ایران

شاغلان نسل جاری به مصرف مستمری بازنشستگان کنونی می‌رسد. بیش از ۵۰ درصد هزینه‌های دولت در بخش صندوق‌های بازنشستگی مربوط به صندوق بازنشستگی کشور است. نسبت مصارف به منابع صندوق بازنشستگی کشوری در سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۰ در جدول شماره ۲ به تصویر کشیده شده است. این نسبت در صندوق بازنشستگی کشوری برای سال ۱۴۰۰، حدود ۴۳۵ درصد بود. این مسئله نشان می‌دهد منابع صندوق فرسنگ‌ها با تکافوی مصارف آن فاصله دارد و مصارف آن نزدیک چند صد برابر منابع آن است و این کمبود از محل بودجه عمومی دولت تأمین می‌شود.

فشار بر صندوق‌ها برای تأمین مالی در راستای پرداخت به مستمری‌گیرها بیشتر شده و تعادل منابع و مصارف آن‌ها به هم‌خورده است. نسبت پشتیبانی صندوق تأمین اجتماعی در سال ۱۳۵۵، ۲۴/۸۵ بود. از سال ۱۳۵۶ به بعد، این نسبت روند نزولی را در پیش گرفت؛ به طوری که در سال ۱۴۰۳، به حدود ۴ رسید.

در حال حاضر ۱۸ صندوق بازنشستگی در ایران فعالیت دارند. سازمان تأمین اجتماعی برای کارگران و شاغلان بخش خصوصی، صندوق بازنشستگی کشوری برای مستخدمان رسمی دولت، صندوق بازنشستگی نیروهای مسلح برای نیروهای لشکری، صندوق بیمه روستاییان، کشاورزان و عشایر برای جمعیت روستایی کشور و ۱۴ صندوق دیگر نیز برای پوشش شاغلان دیگر حوزه‌های تخصصی وجود دارند. حدود ۹۰ درصد بیمه شدگان کشور در سازمان تأمین اجتماعی و صندوق بازنشستگی کشوری عضویت دارند (بزرگکن و گماری، ۱۳۹۸). همچنین، باید توجه داشت نظام بازنشستگی ایران از نوع مزایای معین (DB)^۱ است^۲ که معمولاً متناسب با دستمزدهای زمان اشتغال فرد بیمه‌شده تعیین می‌شود که این حقوق پرداختی از قبل برای همه بیمه‌شدگان واجد شرایط تعهد می‌شود بدون آنکه ارتباط مستقیمی میان مقدار حق بیمه پرداخت‌شده (به‌وسیله فرد) با مقدار دریافتی‌های او برقرار باشد. همچنین، سیستم تأمین مالی نظام بازنشستگی ایران از نوع PAYG^۳ یا سیستم توازن درآمد با هزینه است که حق بیمه

1. Defined-Benefit

۲. در طرح مشارکت تعریف‌شده (DC)، در دوره بیمه‌پردازی حق بیمه‌های افراد اخذ و پس از احراز شرایط بازنشستگی متناسب با حق بیمه‌های پرداختی، مزایای افراد پرداخت می‌شود و صندوق تعهدی به ارائه خدمات بیش از آورده افراد ندارد، اما در طرح‌هایی که بر اساس روش مزایای تعریف‌شده (DB) طراحی شده‌اند، صندوق بازنشستگی مکلف است صرف‌نظر از میزان حق بیمه دریافتی در صورت احراز شرایط بازنشستگی به افراد تحت پوشش خدمات خود را ارائه کند. در این روش، تقریباً ارتباطی میان میزان حق بیمه‌های دریافتی با میزان تعهدات پرداختی وجود ندارد (در اصل، در روش پرداخت مزایا به روش DB، این اتصال بر اساس اصول علم محاسبات بیمه برقرار می‌شود و در صورت ناپایداری طرح، در سنوات بعد پارامترها مورد بازنگری قرار می‌گیرد، اما در ایران این بازنگری صورت نپذیرفته است).

3. Pay-As-You-Go

جدول ۲- نسبت مصارف به منابع صندوق بازنشستگی کشوری در سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۰ (میلیون ریال)

سال	مصارف	درصد رشد مصارف	منابع	درصد رشد منابع	نسبت مصارف به منابع (درصد)
۱۳۹۴	۲۱۷,۵۴۹	-	۱۱۵,۹۰۹	-	۱۸۸
۱۳۹۵	۲۶۳,۱۵۸	۲۱	۱۲۸,۰۹۹	۴/۱۰	۲۰۵
۱۳۹۶	۳۲۵,۶۸۶	۵/۲۳	۱۳۳,۶۵۳	۴	۲۴۴
۱۳۹۷	۳۷۸,۴۷۴	۳/۱۶	۱۲۸,۰۸۷	۵-	۲۹۵
۱۳۹۸	۵۴۴,۹۵۷	۴۴	۱۶۳,۴۰۸	۵/۲۷	۳۳۳
۱۳۹۹	۹۲۸,۳۶۸	۷۰	۱۹۹,۳۱۲	۲۲	۴۶۵
۱۴۰۰	۱,۴۲۵,۴۷۲	۵/۵۳	۳۳۴,۷۸۷	۶۸	۴۲۵

مأخذ: مالکی، فروزان‌فر و حسینعلی‌زاده، ۱۴۰۲.

شرایطی که در سال ۱۳۹۲، حدود ۱۱/۵ درصد اعتبارات عمومی کشور به این دو صندوق تخصیص می‌یافت، در سال ۱۴۰۲، حدود ۲۶ درصد اعتبارات عمومی کشور به این دو صندوق تخصیص می‌یابد. این دو صندوق بیش از ۶۵ درصد از اعتبارات رفاهی کشور را به خود اختصاص داده‌اند و این روند رو به افزایش است.

جدول شماره ۳، تصویری از کمک دولت به دو صندوق بازنشستگی کشوری و لشکری را در سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۲ نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول مشاهده می‌شود که وابستگی صندوق‌های بازنشستگی به بودجه عمومی روند افزایشی داشته است و هرساله سهم بیشتری از اعتبارات عمومی را به خود تخصیص می‌دهد. در

جدول ۳- کمک دولت به دو صندوق بازنشستگی کشوری و لشکری در سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۲ (میلیارد ریال)

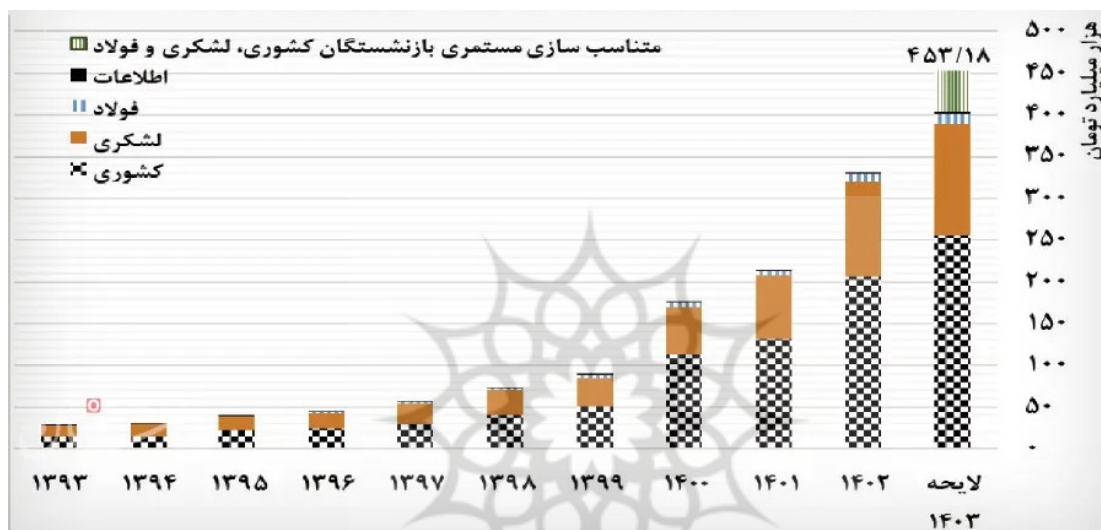
سال	هزینه‌های عمومی دولت	رشد سالانه (درصد)	صندوق بازنشستگی کشوری	رشد سالانه (درصد)	صندوق بازنشستگی لشکری	رشد سالانه (درصد)	سهم دو صندوق از هزینه‌های عمومی (درصد)
۱۳۹۲	۱۲۸۱۳۱۸	-	۸۳۳۰۳	-	۶۴۹۴۴	-	۱۱,۵۷
۱۳۹۳	۱۴۹۳۳۲۵	۱۶,۵۵	۹۲۴۶۵	۱۱,۰۰	۷۴۵۳۱	۱۴,۷۶	۱۱,۱۸
۱۳۹۴	۱۷۴۷۲۲۸	۱۷	۱۰۹۱۷۰	۱۸,۰۷	۱۰۵۲۱۳	۴۱,۱۷	۱۲,۲۷
۱۳۹۵	۲۱۳۷۶۲۸	۲۲,۳۴	۱۶۵۶۴۶	۵۱,۷۳	۱۴۷۹۳۰	۴۰,۶۰	۱۴,۶۷
۱۳۹۶	۲۵۳۸۱۹۳	۱۸,۷۴	۱۸۰۷۷۴	۹,۱۳	۱۵۲۵۸۳	۳,۱۵	۱۳,۱۳
۱۳۹۷	۲۹۳۹۹۴۷	۱۵,۸۳	۲۲۰۳۴۰	۲۱,۸۹	۱۸۴۶۰۰	۲۰,۹	۱۳,۷۷
۱۳۹۸	۳۵۳۳۷۵۹	۱۹,۸۶	۳۱۸۳۶۰	۴,۴۹	۱۹۱۰۰۰	۳,۴	۱۴,۴۶
۱۳۹۹	۳۶۷۲۳۱۹	۴,۲۲	۴۵۵۷۹۱	۴۳,۱۷	۲۳۲۱۶۶	۲۱,۵	۱۸,۷۳
۱۴۰۰	۶۳۷۰۱۱۶	۷۳,۴۶	۷۹۲۲۰۰	۷۴	۴۱۸۴۷۰	۸۰	۱۹
۱۴۰۱	۹۷۹۵۱۷۶	۵۳,۷	۱۴۳۰۰۰۰	۸۰	۷۶۶۰۰۰	۸۳	۲۲,۳
۱۴۰۲	۱۲۱۸۹۷۳۹	۲۴,۴	۲۰۷۰۰۰۰	۴۴,۷	۱۱۲۰۷۰۰	۴۶	۲۶
رشد یازده سال	۸۵۱	-	=	۲۳۸۵	-	۱۶۲۶	-
میانگین رشد سالانه	۲۵,۲		۳۷,۸		۳۲,۹		

مأخذ: مالکی، فروزان‌فر و حسینعلی‌زاده، ۱۴۰۲.

است. به دلیل عدم تفکیک سهم صندوق‌های بازنشستگی در لایحه بودجه سال 1404، این عدد در دسترس نیست. همچنین، روند اعتبارات تخصیص داده شده به صندوق‌های بازنشستگی در بودجه کشور در نمودار زیر نشان داده شده است.

بر این اساس، اعتبارات اختصاص یافته به صندوق‌های بازنشستگی کشوری، لشکری، فولاد و وزارت اطلاعات در قانون بودجه سال 1403 با در نظر گرفتن مالیات یادشده به بیش از 453 هزار میلیارد تومان می‌رسد که نسبت به عدد مشابه سال 1402، 36/9 درصد رشد داشته

نمودار ۱- روند اعتبارات تخصیص داده شده به صندوق‌های بازنشستگی در بودجه کشور

مأخذ: بهداروند، ۱۴۰۳.

است تا بتوان از بحران مالی در آینده جلوگیری کرد و تضمین آینده مالی بازنشستگان را بهبود بخشید.

۳- بندهای لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ مرتبط با صندوق‌های بازنشستگی

با توجه به اهمیت موضوع، دولت باید اقدامات خاصی را برای اصلاح ساختار صندوق‌های بازنشستگی و حفظ امنیت اقتصادی با توجه به برنامه هفتم پیشرفت انجام دهد و زیرساخت‌های حرکت به سمت اصلاح را در بودجه در نظر بگیرد. در لایحه بودجه سال ۱۴۰۴، اهم لوایح در ارتباط با صندوق‌های بازنشستگی شامل موارد زیر است.

در بیشتر کشورها، صندوق‌های بازنشستگی با ناترازی و کسری مواجه هستند. این به معنای آن است که درآمدهایی که به صندوق‌های بازنشستگی واریز می‌شود کافی نیست تا هزینه‌های بازنشستگی افراد را پوشش دهد. این وضعیت معمولاً به دلیل عواملی مانند تراکم سنی، کاهش نرخ تولید، تغییر در الگوی اشتغال و مشکلات سیاستی و مالی رخ می‌دهد. در نتیجه، صندوق‌های بازنشستگی برای پرداخت مزایای بازنشستگی به افراد، نیاز به استفاده از منابع دیگر مانند سرمایه‌گذاری‌های خصوصی یا کمک دولت دارند. این وضعیت نشان‌دهنده اهمیت اصلاحات جدی در حوزه صندوق‌های بازنشستگی

جدول ۴- اهم بندهای مرتبط با صندوق‌های بازنشستگی در لایحه بودجه سال ۱۴۰۴

شماره	عنوان	متن
۱	تخصیص ۱ درصد از مالیات بر ارزش افزوده برای متناسب‌سازی حقوق بازنشستگان	در سال ۱۴۰۴، نرخ مالیات بر ارزش افزوده موضوع ماده ۷ و نرخ مالیات بر ارزش افزوده و جریمه موضوع بند ب ماده ۲۶ قانون مالیات بر ارزش افزوده مصوب سال ۱۴۰۰، به میزان ۱ واحد درصد به‌عنوان سهم دولت افزایش می‌یابد تا کل نرخ مالیات بر ارزش افزوده برابر ۱۰ واحد درصد شود و صرف متناسب‌سازی حقوق بازنشستگان لشکری و کشوری و صندوق بازنشستگی فولاد با ۹۰ درصد واریزی از محل حقوق و فوق‌العاده‌های مشمول کسور دریافتی شاغلان مشابه و هم‌تراز با رعایت قانون برنامه هفتم پیشرفت شود.
۲	پرداخت مطالبات صندوق‌های بازنشستگی از طریق واگذاری اموال غیرمنقول دولت	در راستای مولدسازی دارایی‌های دولت و شرکت‌های دولتی، وزارت امور اقتصادی و دارایی مکلف است اموال غیرمنقول در مالکیت دولت و شرکت‌های دولتی را که تا انتهای سال ۱۴۰۳ فرایند ارزش‌افزایی آن‌ها در مرکز مولدسازی دولت خاتمه یافته است، از طریق سازوکار بورس به مزایده بگذارد. متقاضیان خرید دارای طلب قطعی شده از دولت (به‌صورت فردی یا گروهی) از جمله سازمان تأمین اجتماعی، صندوق‌های بازنشستگی، مطالبات بابت یارانه کود اوره و شرکت‌های تولیدکننده برق می‌توانند ضمن پرداخت ثمن نقدی بیع (معادل ۱۰ درصد) به ردیف درآمدی مربوط نزد خزانه‌داری کل کشور، بقیه ثمن معامله را با مطالبات قطعی خود از دولت و شرکت‌های دولتی از طریق وزارتخانه مذکور تهاتر کنند. این وزارتخانه موظف است حداکثر تا ۱۵ روز کاری پس از اتمام اقدامات یادشده (واریز پرداخت نقدی و انجام تهاتر) اقدام به انتقال سند به نام خریدار کند. به وزارت امور اقتصادی و دارایی اجازه داده می‌شود هزینه‌های فرایند انتقال اسناد را از محل وصولی نقدی بیع تأمین و بقیه را به‌عنوان درآمد عمومی دولت در ردیف مولدسازی منظور کند. شرایط تهاتر و فهرست طرح‌های تملک دارایی سرمایه‌ای مربوط، در اطلاعیه عرضه درج می‌شود.
۳	واگذاری اموال و دارایی‌های صندوق‌های بازنشستگی (که بیش از ۵۰ درصد منابع مالی آن برای پرداخت مستمری از محل منابع بودجه است) به سازمان تأمین اجتماعی برای تأدیه بدهی	در اجرای فراز اخیر بند د ماده ۶ قانون ساختار نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی و مسئولیت دولت در نظام تأمین اجتماعی و مفاد بند ب ماده ۲۸ قانون برنامه هفتم پیشرفت و همچنین، به‌منظور سودآوری و کارآمدسازی سبد سرمایه‌گذاری، تکمیل زنجیره تولید، توزیع، عرضه و صادرات صنایع و تولیدات شرکت‌های تابع و وابسته صندوق‌های بازنشستگی و مدیریت بهینه آن‌ها، دولت مجاز است تمام اموال و دارایی‌های صندوق‌های بازنشستگی که بیش از ۵۰ درصد منابع مالی آن برای پرداخت مستمری از محل منابع بودجه عمومی کل کشور تأمین می‌شود (به‌استثنای سازمان تأمین اجتماعی نیروهای مسلح و صندوق بازنشستگی کارکنان وزارت اطلاعات) اعم از اموال منقول و غیرمنقول، سهام، امتیازات، موجودی، اسناد و اوراق و دیگر موارد به‌غیراز ساختمان‌های اداری مورد نیاز را پس از تجدید ارزیابی و قیمت‌گذاری بابت تأدیه بدهی دولت به سازمان تأمین اجتماعی به سازمان یادشده واگذار کند.
۴	ممنوعیت هرگونه اشتراک جدید در آن دسته از صندوق‌های بازنشستگی که دارایی آن‌ها منتقل شده است	همه تعهدات صندوق‌های بازنشستگی وابسته به منابع عمومی که دارایی آن‌ها منتقل می‌شود، به عهده دولت است و بر اساس رویه قبلی انجام می‌شود. از تاریخ اجرای این حکم هرگونه اشتراک جدید در آن دسته از صندوق‌های بازنشستگی که دارایی آن‌ها منتقل شده و همچنین، هرگونه انتقال سوابق به صندوق‌های بازنشستگی یادشده تحت هر عنوان و با هر نوع رابطه استخدامی از سوی دستگاه‌های اجرایی ممنوع است

شماره	عنوان	متن
		و همه کارمندان با هر نوع رابطه استخدامی که در دستگاه‌های اجرایی استخدام می‌شوند، مشترک سازمان تأمین اجتماعی خواهند شد.
۵	افزایش حقوق بازنشستگان به میزان ۲۰ درصد	حقوق بازنشستگان، وظیفه‌بگیران، مشترکان صندوق‌های بازنشستگی کشوری و لشکری و سایر صندوق‌های بازنشستگی وابسته به دستگاه‌های اجرایی در سال ۱۴۰۴، به میزان ۲۰ درصد افزایش می‌یابد.
۶	ثبت اطلاعات صندوق و شرکت‌های تابع و وابسته کنترلی خود به صورت سه ماه یک بار در سامانه جامع بودجه	تمام صندوق‌های بازنشستگی از جمله صندوق بازنشستگی کشوری، سازمان تأمین اجتماعی، سازمان تأمین اجتماعی نیروهای مسلح و سایر صندوق‌های وابسته به دستگاه‌های اجرایی مکلفاند اطلاعات صندوق و شرکت‌های تابع و وابسته کنترلی خود را به صورت سه ماه یک بار در سامانه جامع بودجه و بودجه کشور ثبت کنند. سازمان مکلف است شیوه‌نامه اجرایی نحوه ثبت اطلاعات را حداکثر تا پایان خرداد سال ۱۴۰۴ ابلاغ کند.

مأخذ: صدیقی، کیانی، ۱۴۰۳.

۴- ملاحظات اقتصادی و اجتماعی صندوق‌های

بازنشستگی در لایحه بودجه سال ۱۴۰۴

- تأمین مالی مستمری‌ها: با افزایش تعداد بازنشستگان و افزایش ۲۰ درصدی مستمری‌ها در سال ۱۴۰۳، تأمین مالی مستمری‌ها در بودجه سال ۱۴۰۴ به چالش بزرگی برای صندوق بازنشستگی کشوری تبدیل خواهد شد. در بودجه سال ۱۴۰۳، تنها ۲۶۵/۵ هزار میلیارد تومان برای این منظور در نظر گرفته شده بود در حالی که به نظر می‌رسد ۳۷/۴ هزار میلیارد تومان از تعهدات صندوق تأمین نشده است. این موضوع نشان می‌دهد که دولت باید در بودجه سال ۱۴۰۴، منابع کافی را برای تأمین مالی مستمری‌ها در نظر بگیرد و راهکارهای پایدار برای تأمین مالی بلندمدت صندوق‌های بازنشستگی بیابد. صندوق بازنشستگی کشوری تنها با احتساب افزایش ۲۰ درصدی حقوق بازنشستگان و رشد صد هزار نفری تعداد بازنشستگان در صندوق کشوری و تعداد ۱۸۱۵۰۰۰ نفر مستمری‌بگیر این صندوق باید ماهانه بیش از ۳/۳۱۰ میلیارد تومان حقوق پرداخت

کند که برای سال ۱۴۰۴، میزان پرداختی حقوق سالانه بدون در نظر گرفتن عیدی و...، به ۳۶۴ هزار میلیارد تومان خواهد رسید (خلیلی و ابراهیم‌پور، ۱۴۰۳).

- همسان‌سازی حقوق بازنشستگان: متناسب‌سازی حقوق بازنشستگان با شاغلان هم‌تراز یکی از مهم‌ترین مطالبات بازنشستگان است. این موضوع به عدالت در پرداخت مستمری‌ها کمک و از کاهش قدرت خرید بازنشستگان جلوگیری می‌کند. برنامه هفتم پیشرفت، دولت را مکلف به همسان‌سازی حقوق بازنشستگان با شاغلان هم‌تراز کرده است. این تکلیف بار مالی سنگینی را به بودجه سال ۱۴۰۴ تحمیل خواهد کرد. برآورد اولیه نشان می‌دهد که اجرای ۴۰ درصد از همسان‌سازی در سال ۱۴۰۳ نیازمند ۱۰۸ هزار میلیارد تومان اعتبار بوده که در بودجه سال ۱۴۰۴ از محل ۱ درصد مالیات بر ارزش افزوده پیش‌بینی شده است، اما اطمینان از تحقق این مقدار از منبع یادشده محل پرسش است و دولت نباید برای تأمین بخشی از این مبلغ به خلق نقدینگی روی بیاورد؛ زیرا باعث افزایش تورم و در واقع، بی‌اثر

- سرمایه‌گذاری صندوق‌های بازنشستگی: صندوق‌های بازنشستگی برای تأمین مالی مستمری‌ها نیاز به سرمایه‌گذاری دارند. با توجه به وضعیت بازارهای مالی ایران، یافتن سرمایه‌گذاری‌های با سودآوری مناسب چالش بزرگی است. دولت باید در بودجه سال ۱۴۰۴، سیاست‌هایی را برای تسهیل سرمایه‌گذاری صندوق‌های بازنشستگی در بخش‌های مولد اقتصاد اتخاذ کند و صرف سوق دادن صندوق‌های بازنشستگی به بازارهای مالی مانند بورس مخاطرات زیادی را در بلندمدت برای پرداخت مستمری بازنشستگان ایجاد می‌کند؛ زیرا تأمین مستمری از طریق بازارهای مالی ایران مخاطرات زیادی به همراه دارد. عدم توجه به مخاطرات بیرونی و مؤثر بر بازار بورس ایران و کم‌عمق بودن این بازار نشان از عدم هدفمندی این توصیه دارد و منجر به ناتوانی در پرداخت مستمری بازنشستگان می‌شود.

- واگذاری اموال و املاک صندوق‌ها: واگذاری اموال و املاک برخی صندوق‌ها برای تأدیه بدهی تأمین اجتماعی در شرایطی که سابقه خصوصی‌سازی و واگذاری در ایران تجربه موفق‌تری را طی نکرده است، به بخش‌های تولیدی و خدماتی کشور لطمه می‌زند و حتی ممکن است منجر به بیکاری عده زیادی از کارگران شود. توجه به اقتصاد سیاسی واگذاری بنگاه‌های دولتی موضوعی واقعی است که سیاست‌گذار باید به آن توجه جدی داشته باشد. همچنین، باید به این نکته توجه داشت که این دارایی‌ها و سرمایه‌گذاری‌ها در سال‌های گذشته در

شدن قدرت خرید واقعی مردم و موجب افزایش نارضایتی‌های اجتماعی می‌شود. باید اشاره کرد که این سازوکار، رویکردی غیرمتعارف در نظام بیمه‌های اجتماعی به شمار می‌رود. درحقیقت، بر اساس قواعد متعارف سیستم‌های بازنشستگی، پس از برقراری حقوق بازنشستگی در قالب مدل‌های استاندارد، تنها افزایشات سالانه موجب تعدیل حقوق بازنشستگی می‌شود، اما در سنوات گذشته، در پاسخ به مشکل عدم تکافوی حقوق بازنشستگی در قیاس با هزینه‌های معیشتی، درخواست‌های متعددی از سوی بازنشستگان مطرح و توسط نظام حکمرانی اجابت شد. حقوق بازنشستگی اختصاص یافته به قشر آسیب‌پذیر بازنشستگان در مقایسه با مخارج زندگی ناچیز است، اما باید توجه کرد که تأمین منابع و پرداخت آن از عهده صندوق‌های بازنشستگی خارج است. این قبیل کمک‌ها و مساعدت‌ها که بابت آن‌ها حق بیمه‌ای دریافت نشده است، جزو وظایف حمایتی دولت شمرده می‌شود. باین حال این امور به صندوق‌های بازنشستگی بار شده است. نکته جالب اینجاست که بار مالی متناسب‌سازی تنها در سال نخست تصویب قانون مربوط توسط دولت تأمین می‌شود و در سال‌های بعد به‌اشتباه به‌عنوان تعهدات صندوق لحاظ می‌شود و دولت تحت عنوان کمک‌های دولت به صندوق، آن را تأمین مالی می‌کند. باوجوداین، متناسب‌سازی حقوق باعث افزایش احساس عدالت اجتماعی خواهد شد که یکی از متغیرهای مهم در ثبات و حفظ نظام اجتماعی حاکم است (هزارجریبی، ۱۳۹۰).

یکدیگر را مشخص کند. یکی از مهم‌ترین چالش‌های کشور در سیاست‌گذاری و برنامه‌های توسعه و لویح بودجه مشخص نبودن این منطق و روابط است. باید ابتدا وظایف ذاتی دولت و بخش مردمی و دیگر بخش‌ها مانند بخش صندوق‌های بازنشستگی مشخص شود تا مسیر برنامه‌ها و پیشرفت کشور روشن و به واقعیت نظام حکمرانی ایران نزدیک شود (شیخی، 1402). این موضوع که بابت تأدیه دیون، بخش بزرگی از اموال به سازمان تأمین اجتماعی منتقل شود، در بلندمدت منجر به شکل‌گیری اقتصاد سیاسی جدیدی در کشور می‌شود که بیشترین ضرر آن متوجه عموم مردم است. گفتنی است با توجه به ماده 29 برنامه هفتم پیشرفت، صندوق‌های بازنشستگی اعم از کشوری و لشکری و تأمین اجتماعی مکلف‌اند همه سهام متعلق به خود و شرکت‌های تابع و وابسته را که سهم صندوق‌های بازنشستگی و شرکت‌های تابع و وابسته در آنها بیش از 20 درصد و ارزش آن از 300 برابر سقف نصاب معاملات متوسط (موضوع قانون برگزاری مناقصات) کمتر است، حداکثر ظرف دو سال اول برنامه واگذار کنند. این ماده از قانون برنامه توسعه، صندوق‌ها را مکلف کرده است تا شرکت‌های تابع و وابسته خود را که بیش از 20 درصد سهم دارند، واگذار کنند که لایحه مطرح‌شده در منافات با این ماده است و روح ماده 28 را نقض می‌کند.

همچنین، مطابق بند پ ماده 5 برنامه هفتم پیشرفت که می‌گوید استفاده از روش رد دیون از طریق انتقال مالکیت سهام و سهم‌الشرکه به مؤسسات

ازای بدهی‌ها و تعهدات دولت به صندوق بازنشستگی کشوری واگذار شده است و به نظر می‌رسد به لحاظ حقوقی و شرعی قابلیت انتقال به غیر را ندارد چه آنکه در ازای تعهدات دولت به سازمان تأمین اجتماعی واگذار شود.

به نظر نمی‌رسد مجموعه سرمایه‌گذاری تأمین اجتماعی برتری نسبی و مطلق نسبت به مجموعه اقتصادی صندوق بازنشستگی کشوری داشته باشد و هر دو اصطلاحاً متأثر از نظام سرمایه‌گذاری و شرکت‌داری خصوصی هستند و با این اقدام نه تنها بهره‌ورسازی صورت نخواهد پذیرفت، بلکه تنها مشکل از جایی به جای دیگر منتقل خواهد شد. این مشکل منتقل‌شده در سال‌های آینده پیامدهای بسا سنگین‌تری برای سازمان بزرگ تأمین اجتماعی ایجاد خواهد کرد.

واگذاری این دارایی‌ها منوط به تجدید ارزیابی و قیمت‌گذاری شده است که این کار به‌طور معمول بیش از یک سال زمان خواهد برد؛ به‌گونه‌ای که در سال‌های گذشته تجدید ارزیابی یکی از شرکت‌های ذیل صندوق بازنشستگی کشوری بیش از دو سال زمان برده است. بنابراین، چنین موضوعی در یک سال با گستردگی شرکت‌های تابع صندوق بازنشستگی انجام‌نشدن به نظر می‌رسد. همچنین، با وجود پرونده‌های قضایی در بسیاری از شرکت‌های صندوق، این کار در عمل نیازمند زمان زیادی است.

اساساً سیاست‌گذاری کشور در صورتی موفق خواهد بود که در وهله نخست، منطق بخش‌های مختلف جامعه و حاکمیت و چگونگی روابط آن‌ها با

منابع برای بازنشستگی خود مواجه می‌شوند. این موضوع به نوعی بی‌عدالتی بین‌نسلی منجر می‌شود و اعتماد عمومی را نسبت به کارایی و ثبات نظام بازنشستگی تضعیف می‌کند.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد راهکارها

مهم‌ترین بندهای مرتبط با صندوق‌های بازنشستگی در لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ شامل این موارد است: تخصیص ۱ درصد از مالیات بر ارزش افزوده به منظور متناسب‌سازی حقوق بازنشستگان، تأمین مطالبات صندوق‌های بازنشستگی از طریق واگذاری اموال دولتی، انتقال اموال و دارایی‌های صندوق‌های بازنشستگی (که بیش از ۵۰ درصد منابع مالی آن برای پرداخت مستمری از محل بودجه تأمین می‌شود) به سازمان تأمین اجتماعی برای تسویه بدهی، ممنوعیت هرگونه ثبت‌نام جدید در صندوق‌های بازنشستگی یادشده، افزایش حقوق بازنشستگان به میزان ۲۰ درصد و ضرورت ثبت اطلاعات صندوق و شرکت‌های وابسته و تابع خود در سامانه جامع بودجه به‌طور سه ماه یک بار.

پیشنهاد می‌شود که در کمیسیون تلفیق مانند ادوار گذشته، هزینه‌های اختصاصی صندوق‌های بازنشستگی به‌صورت مجزا و شفاف در بودجه درج شود. این موضوع سبب افزایش شفافیت و مدیریت درست منابع می‌شود.

همچنین، واگذاری اموال و املاک صندوق‌های مشخص‌شده به سازمان تأمین اجتماعی برای تأدیه دیون، موضوعی فرابودجه‌ای و مخالف با مواد ۵ و

و نهادهای عمومی غیردولتی، بخش‌های خصوصی و تعاونی و صندوق‌های بازنشستگی با رعایت سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، تنها از طریق مزایده عمومی و با امکان تهاثر ثمن معامله با مطالبات نهادهای مذکور از دولت با رعایت اصل ۵۳ قانون اساسی امکان‌پذیر خواهد بود، امکان انتقال مالکیت سهام املاک و اموال نهادهای عمومی غیردولتی مانند صندوق‌های بازنشستگی به سازمان تأمین اجتماعی به‌صورت مستقیم وجود ندارد و باید از طریق مزایده عمومی و پرداخت ثمن آن به سازمان تأمین اجتماعی، رد دیون انجام شود.

همچنین، بر اساس جزء ۴ بند الف ماده ۱۸۲ آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی و بند الف ماده ۱۳ قانون برنامه هفتم پیشرفت، تنها احکامی که اثر مستقیم بر منابع یا مصارف بودجه داشته باشد، در قانون بودجه درج می‌شود و لایحه بودجه و مصوبه مجلس در خصوص بودجه سالانه کل کشور نباید واجد احکام غیربودجه‌ای باشد و نیز نباید منجر به اصلاح قوانین دائمی یا برنامه‌های پنج‌ساله پیشرفت شود. تغییر ساختار برخی صندوق‌های بازنشستگی از جمله این موارد است.

- **عدالت بین‌نسلی:** در واقع، این صندوق‌ها در برابر دو دسته از اشخاص متعهدند؛ یکی مستمری‌بگیران و دیگری کسورپردازان که نسل آتی مستمری‌بگیران صندوق هستند. با افزایش اتکای صندوق‌ها به منابع عمومی و بودجه دولت و عدم مدیریت درست منابع کنونی آن‌ها یا واگذاری آن‌ها به سازمان‌های دیگر، نسل‌های جوان‌تر با چالش‌های بیشتری در تأمین

- صدیقی، علی‌رضا؛ و کیانی، مرتضی (1403). بررسی لایحه بودجه سال 1404 کل کشور (1)؛ بودجه به زبان ساده. ایران، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

- مالکی، محمدرضا؛ فروزان‌فر، محمدمهدی؛ و حسینعلی‌زاده، رامین (1402). ناپایداری صندوق‌های بازنشستگی (2). سلسله گزارش‌های پویایی‌شناسی چالش‌های کشور. ایران، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

- هزارجریبی، جعفر (1390). بررسی احساس عدالت اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: شهر تهران). جامعه‌شناسی کاربردی، 22(43)، 41-62.

- بهداروند، شاهین، (1403). بررسی بخش دوم لایحه بودجه سال 1403 کل کشور (6): (بخش صندوق‌های بازنشستگی)، ایران، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

29 برنامه هفتم است. بر اساس تجارب گذشته و وضعیت شرکت‌های صندوق بازنشستگی کشوری تجدید ارزیابی آن بیش از یک سال زمان می‌برد. پیشنهاد می‌شود بر اساس برنامه هفتم پیشرفت، آیین‌نامه اجرایی برای افزایش کارایی این صندوق‌ها تدوین شود تا از وضعیت کنونی خارج شوند.

در بررسی لوايح و به‌خصوص لوايح مربوط به منابع و اموال صندوق‌های بازنشستگی باید توجه ویژه‌ای به عدالت بین‌نسلی شود.

منابع

- بزرگن، فرهاد؛ و گماری، حمید (1398). صندوق‌های بازنشستگی در یک نگاه. ایران، تهران: مؤسسه راهبردهای بازنشستگی صبا.

- خلیلی، کوثر؛ و ابراهیم‌پور، زهرا (1403). فصلنامه آماری صندوق بازنشستگی کشوری، دفتر برنامه‌ریزی و تحول سازمانی صندوق بازنشستگی کشوری.

- خلیلی، کوثر؛ و ابراهیم‌پور، زهرا (1402). فصلنامه آماری صندوق بازنشستگی کشوری سال 1401، دفتر برنامه‌ریزی و تحول سازمانی صندوق بازنشستگی کشوری. دسترسی در:

https://cspf.ir/Content/media/image/2024/08/461_orig.pdf

- شیخی، سینا (1402). ارزیابی جایگاه مشارکت نهادمند اجتماعی در برنامه ششم توسعه و راهکارهای ارتقای آن در برنامه هفتم توسعه. مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، 11(3)، 249-274.